

[Úvahy nad FYSIS u Aristotela] {Pohyb / FYSIS / Událost - celek / Celek jako událost / Vnější - vnitřní / LOGOS}

88-212 - 88-217

Pro pochopení, co znamenala u Aristotela FYSIS, je třeba se nejprve ohlédnout k počátku 1. kapitoly 3. knihy *Fysiky*, kde čteme, že FYSIS je ARCHÉ (*principium*) pohybu a změny. Abychom správně rozuměli, co to je FYSIS, a abychom ji mohli správně zkoumat, tj. abychom se vybavili tou správnou metodou, musíme napřed pochopit, co to je pohyb (200b 12nn). Tuto směrnicí bereme vážně a hodláme startovat otázkou, co je všechno pohyb, a ještě spíše, který z pohybů můžeme považovat za základní, tj. který je předpokladem všech pohybů ostatních. Po mém soudu nemůže být sporu o tom, že základním pohybem je uskutečňování, ovšem chápané poněkud jinak než jako uskutečňování možnosti (jak je tomu u Aristotela; zejména se tu musíme odchýlit proto, že samo pojetí možnosti se nám zdá příliš neurčité až konfušní). Uskutečňování budeme chápat spíše jako zvnějšňování vnitřního. Vada Aristotelova pojetí může vysvitnout např. z toho, že koncem každého žijícího tvora je jeho smrt, takže bychom život sám mohli chápat jako uskutečňování smrti. Quod non. FYSIS nějakého živého tvora je tedy jeho tělo (ve smyslu vnějšku co nejširě chápaného, tedy i s vnějškem, který je „uvnitř“, tedy s „vnitřnostmi“). Protože, jak jsme si ukázali, pro Aristotela živý tvor jako celek (SYNOLOGON) je jako podstata spojení či spíše srůst pojmu s látkou, přičemž nyní vidíme, že hybnou silou jak tohoto srůstu, tak utvářené skutečnosti vůbec je FYSIS, odpovědná za všechny pohyb, znamenající především zrození, růst a dospívání onoho konkrétního tvora po stránce zvnějšku pozorovatelné, tedy po stránce tělesné především. Ani látka, ani pojem (který je navíc věčný a neproměnný) nemohou odpovídat za pohyb.

Nyní již musíme opustit Aristotela a pohybovat se dál po své vlastní cestě (a sledovat svou vlastní metodu). Především musíme od pohybu, který jsme charakterizovali jako přechod z vnitřku do vnějšku, tedy jako zvnějšňování vnitřního, odlišit „pohyb“ ryze vnitřní (který se eo ipso vymyká zmíněnému výměru). A tento ryze vnitřní pohyb nemůžeme odvozovat od žádné FYSIS (na rozdíl od Aristotela, který za poslední příčinu všeho pohybu považoval cosi nehybného v sobě, tedy nějaké neměnné jsoucí, aniž by si jakkoliv položil otázku po oprávněnosti dotazování po FYSIS takového „prvního hybatele“). Tedy od čeho jiného, nebo lépe řečeno, jak jinak můžeme vidět původ a zdroj onoho „vnitřního pohybu“, který nutně předchází každému zvnějšňování vnitřního? Tady před námi stojí následující problém: když událost chápeme jako celek (SYNOLOGON) zvnějšňování vnitřního, musíme na jedné straně předpokládat něco jako Aristotelův LOGOS = pojem, který tomuto uskutečňování ve smyslu zvnějšňování vnitřního vlastně dává tvar, podobu, řád, celkovost. Na rozdíl od Aristotela ovšem nebudeme ani v nejmenším trvat na neměnnosti tohoto LOGU, ale budeme s Aristotelem sdílet pojetí, že každá „věc“ (tj. pravé jsoucno) má svůj LOGOS, který ji drží pohromadě. Tento LOGOS ovšem nemůžeme považovat za samostatné jsoucno, dokonce nemůžeme LOGOS označit vůbec jako „jsoucí“. To plyne ostatně již z toho, že LOGOS události je garantem její integrity, a její integrita do sebe zahrnuje jak vnější, tak vnitřní stránku události (obě stránky jsou přitom v dynamickém vzájemném vztahu, při kterém se jedna jakoby přelévá do druhé za současné proměny z vnitřní na vnější, takže jedné vlastně ubývá, pokud lze kvantifikovat, kdežto druhá roste, vzkvétá a chřadne až posléze zaniká).

Jestliže však LOGOS události nemůžeme považovat za „jsoucí“, neboť má-li být garantem integrity události, musí ji integrovat i po její vnitřní stránce, což není možné, kdyby LOGOS byl jsoucí (neboť být jsoucí znamená mít jak vnitřní, tak vnější stránku – a k tomu by pak LOGOS potřeboval nějaký další super-LOGOS či

META-LOGOS, garantující jednotu tohoto LOGU). LOGOS jsoucná není tedy sám konkrétním jsoucnem a nemá vnější stránku, není vůbec předmětný. Jako nepředmětná skutečnost však nemůže mít takovou povahu, jakou Platón předpokládá u idejí nebo Aristoteles u forem, nýbrž musí být schopen nějak „reagovat“ na okolnosti a podmínky zvnějšňování vnitřního u daného jsoucího (události). Tak kupř. LOGOS řídící průběh vývoje mořské ježovky z vajíčka (oploďného) musí být schopen zareagovat na skutečnost, že při třepání po prvním či druhém rýhování se vajíčko resp. embryo rozpadlo na dvě či čtyři buňky, aby se tyto buňky mohly dál vyvíjet jako samostatní jedinci. Je známo, že i další rozmanité okolnosti mohou mít vliv v některých směrech na vývoj určité (pravé) události, tj. zvnějšňování nějakého jsoucná. LOGOS nějakého jsoucná se tedy sám musí měnit, proměňovat, a to dokonce v jakémsi „reagujícím“ smyslu (tak, že „reaguje“ na okolnosti atd.). Původem změn, pohybu samého LOGU určité konkrétní události nemůže však eo ipso být FYSIS oné události, odpovědná za všechny pohyby zvnějšňování vnitřního. Musíme proto nutně předpokládat, že krom stránky fyzické má každé (pravé) jsoucnó také stránku metafyzickou. A v tom smyslu otázka po LOGU určitého jsoucná je vždycky otázkou metafyzickou – a tím spíše otázkou po LOGU a jeho „povaze“ vůbec. A ovšem „povahu“ LOGU vůbec nemůžeme chápat obvykle, tj. jako FYSIS, jako natura – to se rozumí samo sebou.

Jak je vidět, museli jsme korigovat Aristotela v jednom závažném bodě: v odmítnutí staré tradice a v rozporu s ní jsme rozhodnutí připisovat pohyb také sféře meta-fyzické, nejen sféře fyzické. Budeme však důsledně rozlišovat mezi pohybem fyzickým a metafyzickým, resp. mezi pohybem ve smyslu fyzickým a ve smyslu metafyzickým. Toto rozlišení je základně nutné a je nedělitelnou složkou pokusu o novou „metafyziku“ (neboť ten termín se nám líbí, a to bez ohledu na historii jeho vzniku, a chceme jej zachovat). Zdá se, že takto dovršujeme jednu historii jednoho termínu (pojmu), neboť od pohybu ryze mechanického resp. vnějšího (jako tomu bylo u většiny presokratiků) přes pokus o fundamentální rozšíření pojmu pohybu u Aristotela, od něhož však následující filosofové spíše upouštěli, přes obnovu mechanického pohybu na počátku novověku, kdy aristotelský pokus byl zavržen a přes novější návraty (výslovné nebo nevýslovné, někdy i neuvědomělé) k Aristotelovi, přes chápání pohybu jako „Entäußerung des Inneren“ atd. dospíváme posléze k pojetí čehosi, co můžeme nazvat pohybem metafyzickým, což zase souvisí s definitivním opuštěním myšlenky o nehybné, nadčasové ARCHÉ a o pouze dočasné skutečnosti všeho vznikajícího a zanikajícího). Také LOGOS jsoucná se musí nějak formovat, a to s jistým předstihem před formováním vlastního jsoucná, jehož je logem, ale zároveň s nezbytnou registrací dosavadního průběhu, který zdaleka nemusel probíhat přesně podle s předstihem se formujícího konkrétního LOGU. Tu se nutně stává, že mezi směrem, kterým ukazuje stále se aktuálně formující LOGOS, a směrem, kterým se skutečně ubírá uskutečňující se jsoucnó, dochází nejen k diskrepanci, ale přímo k napětí – totiž napětí mezi tím, co jest, a tím, co být má.

Aristoteles někdy chápe FYSIS jako HYLÉ, ovšem ve smyslu již zformované HYLÉ, tedy ve smyslu HYLÉ ESCHATÉ (nikoliv HYLÉ PRÓTÉ), materia secunda, která musí být ještě dále formována. (Viz *Metafysika* V 4, 1015a 7). Každá „věc“ je ve vztahu k něčemu vyššímu opět HYLÉ (*De coel.* IV 3, 310b 15). Pouze Bůh je ryzí forma, čistá MORFÉ a tedy zcela prostá každé HYLÉ; v tom smyslu se pak o Bohu jako o primum movens mluví jako o actus purus. Z toho pak vyplývá, že buď actus purus nelze chápat jako pohyb (a pak je nepochopitelné, proč se vůbec mluví o „actus“), anebo jej jako pohyb budeme chápat, ale pak musíme omezit platnost výměru FYSIS, resp. musíme přisoudit jakousi zvláštní FYSIS i Bohu. Pochopitelně nikoliv jako FYSIS ve smyslu formy sebeděně spjaté s nějakou HYLÉ. Z toho pak

vyplývá, že v samotném Aristotelově pojetí najdeme předpoklady pro chápání pohybu, předcházejícího jakémukoliv zvnějšňování vnitřního (v našem smyslu), tedy pro chápání pohybu metafyzického. – V jistém smyslu můžeme analogicky s terminologií Aristotelovou pro náš cíl mluvit o LOGOS PRÓTOS na rozdíl od LOGOS ESCHATOS resp. – tady již v plurálu – o LOGOI ESCHATOI. Také bychom mohli této terminologii užít jinak, a to v obou případech pro konkrétní LOGOS: verbum primum by byl počáteční rozvrh jako závazná norma pro celý další průběh události, verba secunda by byly opravené rozvrhy zbývajících průběhu, k němuž ještě nedošlo, a který musí být znovu rozvrhován, protože v předchozích zvnějšňováních vnitřního došlo k různým buď nesprávným krokům, omylům (chybám) nebo také „kompromisům se skutečností“ (rozumí se s okolnostmi, které pochopitelně žádným LOGEM koordinovány a řízeny nejsou a ani být nemohou (leč prostřednictvím člověka).

V každém případě musíme rozlišovat mezi původním celkovým rozvrhem a mezi jednotlivými krok za krokem ustavovanými rozvrhy jednotlivých kroků (a snad ještě několika dalších kroků, k nimž však už zase nemusí nutně dojít, neboť může dojít naopak k chybám nebo novým kompromisům atd., přičemž musíme připustit možnost, že sám LOGOS určité události se mění – ne méně než událost sama ve svém odvíjení, ve svém dění. LOGOS není jsoucno, a tedy náleží mezi ty skutečnosti, které „nejsou“. A přece můžeme, ba dokonce musíme předpokládat, že takové jsoucno se může a dokonce musí měnit. – To celé pro nás představuje jen vybudování předpolí k obchvatu mnohem zásadnějšímu. Chceme totiž ukázat, že právě onen ne-jsoucí, ne-předmětný pohyb nelze chápat jako pohyb ničeho, pokud jej chceme myslet „původně“ a od základu, nýbrž že každé „něco“ je teprve následkem, produktem, výsledkem pohybu. Neboť tím prvním, nejzákladnějším pohybem je přechod či proměna „NIC“ v „něco“. Ovšemže musíme předpokládat, že každá událost (pravá) je čímsi jedinečným v celé historii kosmu, něčím, co ještě nebylo a co zase nebude, ať se to jiným událostem podobá či nikoliv (a více či méně). Proto počátkem každé události bez výjimky (pokud zůstaneme u pravých událostí) je vždycky ono počáteční „NIC“, které je – podobně jako všechno vůbec – nestálé a proměnlivé, a protože nic se nemůže dostatečně měnit v jiné nic leč v perspektivě zvnějšňování (byť v některých případech takového zvnějšňování, k němuž pak nedojde buď vůbec anebo v té podobě), musí tu onen ještě vnitřní, nepředmětný, „ne-jsoucí“ pohyb nastat, jímž NIC opouští samo sebe a stává se základem, počátkem (ARCHÉ či spíše anti-ARCHÉ) něčeho.